

“Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього”, - говорить народна мудрість. І це дійсно так, бо як дерево тримається на землі своїм корінням, так людина тримається на землі завдячуючи минулому. У цьому номері нам би дуже хотілося доторкнутися до сторінки нашої історії стосовно походження українських прізвищ. А ви знаєте, як з’являлися прізвища козаків, що і нині відбиваються на сучасних прізвищах. На Запорозькій Січі був цікавий звичай. Новачок, котрий вступав у січове товариство, мав поміняти своє попереднє прізвище на нове, козацьке. Часто прізвисько обирали новому товаришеві самі козаки. Уславився колись на всю Запорозьку Січ своєю силою козак Іван Підкова. Він був таким дужим, що міг однією рукою переломити надвоє міцну залізну підкову. Тому й прозвали його таким найменням.

Ви, мабуть, чули казку про Вернигору - велетня, який перевертав гори, і Вернидуба, котрий міг власноруч зламати величезного дуба. А ще є цікава легенда про вусаня Верниводу, що любив гратися з водою. На який бік він повертав вус, там робилося сухо. Так само прозивали своїх силачів і характерників козаки. І в них були свої Вернигори, Вернидуби і Верниводи.

Взагалі козаки були веселими відчайдухами, загартованими в боях сміливцями, котрі нічого не боялися. В такому товаристві цінували не тільки силу й міць, а й жарти і дотепи.

Ось яку історію про походження свого прізвища переповідав один колишній запорозький козак: “Я був прудкий і проворний. Одного разу, ідучи з Нових Кодаків у Січ, ми виїхали на високу могилу й, проскакавши кілька хвилин, стали спускатися. Мої товариші пішли втоптанною стежкою, а я надумав іти просто. Але курган був дуже крутий, а трава суха. Я послизнувся, упав і покотився униз стрімголов, як клубок

Майбутнє у того, хто знає свою історію!

або корж. “Коржем, коржем покотився!” - закричали козаки. І з того дня всі мене звали Микитою, а на прізвисько Коржем.

Потреба давати прізвисько випливала з того, що ідентифікація та навіть проста функція управління, організації і самоорганізації козацького товариства вимагала швидкості та мобільності. Називати одне одного повним ім’ям, по-батькові та по прізвищу було дуже довго, а самих імен для ідентифікації нашвидку просто не вистачало – адже було багато однакових імен, одне тільки козацьке ім’я «Іван» чого варте. Тому практика січового, степового і військового життя сприяла виникненню прізвищ.

Прізвиська надавалися стихійно, і в основу їх лягала якась особлива ознака кожного козака або обставини, котрі були тісно пов’язані з його особою. Типовими прізвищами козаків вважали сполучення кількох слів, наприклад: Нетудихата, Давигора, Розбийголова, Нелийвода, Ловикінь, Перебийніс... Такі прізвиська мали на меті пояснити особливості поведінки або фіксували певні життєві випадки, що траплялися з козаками. Специфічні риси козацького зовнішнього вигляду мали власне відображення у прізвищах: Кривоніс, Сліпий, Кривий, Оселедець, Кулак. Часто прізвиська мали інше походження – відповідно до роду діяльності, заняття, функцій в козацькому війську: Пушкар, Обозний, Коваль, Швець, Бондар, Козачок. Таке джерело козацьких прізвищ було споріднене із загальнонародним, адже давньоруські території з непокозаченим населенням теж характеризуються подібними прізвищами, а згодом – і документально затвердженими прізвищами. Ще одним джерелом прізвищ було використання назви батька конкретного козака або його прізвища: Іваненко, Степанчук, Сокирчук, Томиленко, Охріменко, Гриців, Чубенків.

За прізвищем, наданим на Січі, було можна дізнатись про поширені на Україні ремесла, промисли та про характер військової, торговельної діяльності, чим саме займалися прибульці. Наприклад, Сердюк - гетьманський охоронець; Пушкар, Гармаш, Гарматій - козаки, які обслуговували або виготовляли цей вид зброї; Соломаха, Тетеря - прізвище, яке походить від назви страви, яку козаки вживали майже кожний день. Інші прізвища - це такі, як Хорунжий, Сотник, Компанієць, Гардовий, Крамар, Канторій, Стаднюк, Сяляр,

Саловоз, Стороженко, Мельниченко, Порожня, Тягнишкіра, Дігтяр, Стельмах, Попович, Крамар відносяться в основному до роду занять, які виконував козак.

За козаком закріплювалась назва місцевості або міста, села, звідки прибув втікач: Галицький, Кальміуський, Кодацький, Чигиринський, Лебединець, Миргородський, Прилуцький, Полтавський, Чугуєвець, Поліщук, Волошко, Волошин та ін. Також ми можемо наочно переконаватися в широких міжнародних зв’язках та в інтернаціоналізмі Запорозької Січі, де збиралися представники різних націй, народностей і багато козаків одержали такі прізвища як: Лях, Полулях, Гуржій, Сербин, Литвин, Вірменко, Циганенко, Турчин, Гуцул та ін.

Помічаючи схожість з якоюсь рибою представників фауни і флори, особливо птахів, запорозькі козаки давали такі прізвища своїм товаришам: Сич, Сова, Сорока, Синиця, Ворона, Снігур, Голуб, Горобець, Лелека, Селезень, Кулик, Шпак, Чайка, Соболь, Шкапа.

Величезна кількість сучасних українських прізвищ кувалась у горнилі Запорозької Січі. Саме тут вперше виникла потреба офіційної реєстрації великого числа козаків - втікачів з усієї України. В ті часи існував звичай надавати їм нові прізвища, щоб втікачів не могли розшукати їх власники. Та й козацтво з Гетьманщини, які перебували на Січі на цей час, змінювали свої прізвища на прізвиська. У козацьких реєстрах, складених після Зборівської угоди 1649 року, прізвищеві назви на (енко), наприклад, Голопупенко, Дубогризенко, Петренко, Василенко, Короцюпенко мають абсолютну кількісну перевагу над всіма іншими. Наприклад, у реєстрі Київського полку 1650 року найменування прізвищ на (енко) становлять 60% від усього складу прізвищевих назв.

Ми посміхаємось, коли вперше зустрічаємо таке прізвище нащадка запорозьких січовиків. Кумедні козацькі “дражнилки” розважають нас і сьогодні.

* В матеріалі використовувались статті із таких посилань: <http://svitlytsia.crimea.ua/?artID=3424§ion=article>
<http://getmanat.org/kozatski-prizviska/>

ГРАБАР Наталя,
доцент кафедри культурних
універсалій, гол. бібліотекар.